

PIRMINĖ AKADEMIJOS DVASIA

MANTAS ADOMĖNAS

Mano tikslas yra pažvelgti į kataliko inteligento veikimą Lietuvoje ne iš Lietuvos katalikų mokslo akademijos pusės, o šiek tiek iš šalies. Tai padaryti man leidžia visai kitokios akademinės bendruomenės patirtis, įgyta aštuonerius metus studijuojant Kembridžo universitete, taip pat nemažai metų trukęs vadovavimas Demokratinės politikos institutui, kuris konservatorių partijai atliko panašų vaidmenį, kokį savo šalies katalikams politikams vaidina Bavarijos katalikų akademija. Galiausiai dabar, būdamas Seimo nariu, tam tikra prasme esu tokios akademinės veiklos galutinis vartotojas, t. y. politikas, kuriam praktinėje veikloje reikia akademinio darbo rezultatų, padedančių orientuotis sudėtingoje tikrovėje, kurioje mokslo ir pasaulėžiūros sąveika yra nepaprastai svarbi ir subtili. Bavarija yra puikus mokytojas Lietuvai – tai labai katalikiška, integrali visuomenė, kuri tradiciškumą ir įsipareigojimą Bažnyčiai derina su technologinių naujovių pažinimu, dinamiškos visuomenės raidos bei nepaprastai greitai besivystančios ekonomikos permąstymu. Tokios visuomenės tikrovė man yra pavyzdys, provaizdis to, kas Lietuva būtų galėjusi būti jei ne Rusijos okupacija XIX a. ir sovietų okupacija XX a.

Kalbėti apie LKMA uždavinius šiandienos Lietuvoje pradėsiu pacituodamas jos išsikeltus tikslus. Tai yra: „a) telkti Lietuvoje ir užsienyje gyvenančius lietuvius mokslininkus katalikus mokslo darbui; b) puoselėti mokslininko asmenybės vidinį integralumą ir aukštus etinius akademinio darbo standartus, įsipareigojimo pažinimui ir visuomenei dermę; c) rengti naujų mokslo kadru, ugdyti mokslinių asmenybių, integruoti Lietuvos mokslą į pasaulio mokslo lobyną; d) kelti lietuvių tautos mokslingumą ir rūpintis krikščioniškosios kultūros branda“. Tai tikslai, su kuriais neįmanoma ginčytis, kurie šiandien svarbūs lygiai taip, kaip ir pačioje LKMA pradžioje. Sakydamas, kad šiandien situacija pasikeitė, turiu omenyje ne pakitusią šių tikslų prasmę, o uždavinius ir formas, kuriomis juos reikėtų įgyvendinti.

Ne paslaptis, kad LKMA, kaip ir daugelis kitų akademijų, įsteigtų XIX ir XX a. pradžioje, buvo kuriama pagal prancūzų Akademijos pavyzdį ir

suvokiama kaip tam tikros vieningos mokslo paradigmos idealas. Tokiose akademijose įvairių mokslo šakų mokslininkai įnešdavo savo indėlį kurdami vieningą mokslinį pasaulėvaizdį, keisdavosi mintimis tarp skirtingų mokslo šakų. LKMA šiuo atveju buvo lyg vieningos mokslinės pasaulėžiūros kūrimo ypatingas padalinys, aptarnaujantis katalikų intelektualų bendruomenės poreikius, buriantis juos į įvairius socialinius darinius. Tačiau nuo to laiko daug kas pakito – pirmiausia, nepaprastai pagilėjo mokslo ir mokslininkų specializacija, lėmusi ir nūnai matomą mokslinio pasaulėvaizdžio fragmentaciją. Turiu mintyje ne tik gamtos ir tiksliuosius mokslus, bet lygiai taip pat ir socialinius bei humanitarinius mokslus. Tai, sakyčiau, ne atsitiktinis, o svarbiausias ir neišvengiamas dabartinio mokslo bruožas – antai niekas iš šiuolaikinės biogenetikos nesitiki, kad ji pasakys tiesą apie mus pačius, juo labiau padės perprasminti pasaulį – tai yra priemonė konkrečių uždavinių sprendimui: kovos su vėžiu, pastangų atrasti vaistą nuo gripo ir pan. Tad ir apie krikščionišką mokslą darosi vis sunkiau kalbėti – tarkime, krikščioniška biochemija šiandien niekuo nesiskiria nuo ateistinės biochemijos.

Atsigręžiant į LKMA pradžią ir lyginant anuometinę situaciją su šią dieną, matyti dar vienas specifinis momentas – LKMA buvo sukurta ir pritaikyta gerokai didesniai katalikiškosios inteligentijos sluoksniui ir daug gausesnei intelektualinei bendruomenei. Dėl įvairių priežasčių – sovietinės okupacijos, demografinių procesų, emigracijos, kultūrinių, civilizacinių poslinkių – šiandien tiesiog trūksta kritinės masės tokiam sluoksniui. Tačiau toks, beje, egzistuoja Bavarijoje. Tad šiandien reikėtų kelti klausimą – kuo LKMA galėtų tapti? Provokuojamai galėčiau paklausti – ar intelektualų klubu, ar tam tikru priesašu prie titulų? O galbūt reikia ieškoti autentiško kelio, kuris, atsižvelgdamas į čia esančių katalikų, mokslininkų, inteligentų, intelektualų bendruomenės ypatybes, galėtų atlikti savo vaidmenį?

Pirmiausia norėčiau griežtai pabrėžti, kuo tapti nereikėtų – jokių būdų nederėtų mėgdžioti LTSR Mokslų akademijos. Reikia labai aiškiai apsispręsti, kokiai ekonomijai, Bažnyčios Tėvų žodžiais tariant, ši Akademijs priklauso – ar Lietuvos mokslo pasaulio, kas savaime nėra blogai, ar vis dėlto Bažnyčios. Girdėjome labai gražų, konceptualų apibūdinimą – Akademijs kaip diakonija, kaip diakonystė. Kitaip tariant, jos veikla visų pirma yra Bažnyčios tarnystė. Ir vadovaujantis šia prielaida manytina, kad LKMA yra prasminga ne kaip sudėtingos Lietuvos mokslo padangės gabalėlis, o pirmiausia Bažnyčios plačiąja prasme, apimančios tiek pasauliečius, tiek Bažnyčios hierarchus, o galbūt ir dar tik tapsiančiuosius katalikais, dalis.

Klausiant, kokie iššūkiai šiandien kyla LKMA, ką ji galėtų nuveikti, vis dėlto reikėtų apžvelgti pirmojo atkurto Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio patirtį, nulemtą krikščionybės vietos dabarties visuomenėje ir intelektualiniame pasaulyje. 1988–1990 m., optimizmo pakilimo laikais demonstruoti savo krikščioniškus, dar geriau – katalikiškus įsitikinimus, buvo intelektualinės mados dalykas. Tuomet atrodė, kad dėl tokio naujai madingu tapusio tikėjimo plėtros, atsiverčiančių žmonių skaičiaus institucijos, iki tol buvusios sekuliarios ar net ateistinės, savaime iš vidaus taps krikščioniškos. Stebint vyraujančias nuotaikas atrodė, kad visuomenės grįžimas į krikščionybę vyksta labai plačiai ir nesustabdomai. Todėl lygia greta kurtos, o dar dažniau atkurto organizacijos ir institucijos, turėjusios atlikti krikščioniškos kultūros židinių funkcijas, tačiau kurioms nebuvo specialiai priskirtas Bažnyčios mokymo skleidimo visuomenėje vaidmuo. Tokios institucijos kaip LKMA, Ateitininkų federacija, VDU Katalikų teologijos fakultetas, VU Religijos studijų ir tyrimų centras, tokie leidiniai kaip *Logos*, *Naujasis Židinys-Aidai* taikėsi į ganėtinai angažuotos katalikiškos visuomenės poreikius, tačiau darydami prielaidą, kad ta katalikiška visuomenė bus dauguma Lietuvos visuomenės. O kad reikia kalbėti su labai smarkiai sekularizuota ir netgi ateizuota visuomenė – toks uždavinys suvoktas nebuvo.

Dabar, žvelgiant į anuometinę visuomenę, akivaizdu, kad vienu metu vyko du skirtingi procesai – iš sovietijos išėjusios visuomenės desekuliarizacija, tačiau tuo pačiu metu – grįžimo į Europą sąlygota resekuliarizacija. Tebepresimindami prieškarį, išsiveržę iš totalitarinės valstybės, mes stauga atsідūrėme XX a. pabaigos smarkiai sekularizuotoje visuomenėje, ir tai vyko ne natūraliai, o šuolio būdu. Mūsų grįžimas vyko tuomet, kai pati Europa tolo nuo savo tapatybės. Šio grįžimo trajektoriją galima palyginti su šūviu į viršgarsinį lėktuvą – mes taikėme į tą Europą, kuri nebebuvo ten, kur mes tikėjomės ją esant. Tai, mano galva, didele dalimi lėmė dabartinę situaciją. Antai vienas to poveikio rezultatų yra būdinga viešosios erdvės laikysena, kai svarstant įvairius klausimus, katalikiškas atsakymas yra ignoruojamas ar slepiamas. Tai nereiškia, kad Lietuva tapo tokia sekularia kaip, tarkime, Olandija, tačiau indikuoja susiklosčius gana schizofrenišką situaciją, kai viešojoje erdvėje funkcionuoja vienos vertybės, tačiau šalia egzistuoja tylioji dauguma, puoselėjanti visai kitas vertybes ir nerandanti būdų joms pasirodyti.

Kuo tokiaame kontekste galėtų būti LKMA? Vienas atsakymų – galėtų tapti tyrimų inicijavimo institucija. Dabar tam galimybių yra išties daug – čia prisidėjo ir aukštojo mokslo reforma, ir jau anksčiau atsivėrę keliai į

Europos tyrimų erdvę. O kalbant apie temas, kurias galima būtų tyrinėti, mano galva, visų pirma čia iškyla tapatybės klausimas – tyrimai, susiję su krikščionybės vaidmeniu tiek Lietuvos, tiek ir Europos tapatybėje. Ar mes kalbėtume apie politiką, ar apie kultūrą, krikščionybės vaidmuo bus lemtingas, tačiau apie tai kalbama itin menkai. Dažnai lietuviškumas prilyginamas pagoniškumui, o krikščionybė matoma kaip Lietuvą ištikusi nelaimė. Viešojoje erdvėje mes vargiai sulaukiame katalikų atsako į tokią interpretaciją. Tačiau istoriškai pati tautinės valstybės samprata kilo iš krikščionybės ir romėnų teisės lydinio bei barbarų genčių, užplūdusių Romos imperiją, etninio savitumo niuansų. Tai yra mėgstama šiuolaikinės politinės filosofijos tyrimų tema, tačiau Lietuvoje ji kol kas beveik nenagrinėjama. Galų gale krikščioniškas matmuo yra būtinas užtikrinant šiuolaikinės visuomenės funkcionavimą, jos solidarumo institucijų veikimą. Nuo to, ar atomizuota, susiskaldžiusi ir pagiežos kupina visuomenė sugebės jas sukurti ir išlaikyti, priklauso jos išlikimas. Kita svarbi tyrimų sritis yra Bažnyčios istorija. Be abejo, LKMA pagrįstai laikytina pagrindine institucija, organizuojančia Bažnyčios istorijos šaltinių tyrimus ir kuruojančia Lietuvos krikščionėjimo studijas. Ši nepaprastai svarbi sritis turėtų būti dar labiau plečiama, ir ne vien Bažnyčios Lietuvoje istorija, bet ir plačiosios Lietuvos istorijos tyrimais įvertinant jos krikščioniškus momentus.

Pereinant nuo praeities patirčių prie dabarties aktualijų, turime kalbėti ir apie politiką – juk istorijos dabartis ir yra politika. Tačiau atrodo, kad tai tokia nepatogi sritis, jog jei kas nors gali ko nors bijoti kaip velnias kryžiaus, tai kaip velnias kryžiaus Bažnyčia bijo politikos. Bet ryšių su politika nutraukimas graso pačios Bažnyčios galimybėms prasmingai veikti. Vasaros pradžioje Kastelgandolfe popiežius Benediktas XVI ir kardinolas Christophas Schönbornas išreiškė susirūpinimą, kad nėra ryšio tarp katalikų politikų ir Bažnyčios. Buvo mėginta suburti katalikų politikus iš viso pasaulio, kad jie aptartų galimybes kartu su Bažnyčia prasmingai įsijungti į bendrą politinį procesą. Politika turėtų tapti plotme, suteikiančia balsą tai tyliajai daugumai, o Akademija galėtų būti instancija, tarpininkaujančia ir ieškančia būdų, kaip krikščioniškosios visuomenės dalies lūkesčius paversti politinėmis idėjomis. Krikščioniškos politikos mokslas taip pat gali užsiimti fundamentalizmo demaskavimu, atskleisti visiškai nepagrįstą radikalizmą ir neapykantą sėjančius politinius akibrokštus, dažnai besidangstančius krikščionybės skraiste. Autentiškas Bažnyčios balsas mūsų viešojoje erdvėje galėtų skambėti būtent iš LKMA tribūnos.

Galiausiai LKMA galėtų vystyti edukologijos mokslą. Kalbu apie kata-

likiško išsilavinimo diegimą ir edukologinių modelių kūrimą atsigręžus į klasikinį liberalųjį išsilavinimą, kurio idėją propagavo neseniai palaimintuoju tapęs kardinolas Johnas Henry's Newmanas. Akademija galėtų tapti katalikiško švietimo ir ugdymo plėtros katalizatoriumi. Nemanau, kad ji turėtų steigti savo darželius – kalbu apie ugdymo būdų ir metodų, kurie atitiktų autentišką Bažnyčios skelbimą, projektavimą – nuo ikimokyklinio amžiaus iki universiteto.

Dar viena svarbi tema, kurios nederėtų apleisti, yra ekonomika. Mūsų visuomenėje nemėginama pažvelgti į ekonomiką iš krikščioniškosios perspektyvos. Dabar šioje srityje turime, rodos, vien kraštutinumus – arba beatodairišką laisvosios rinkos gynimą, arba lygiai taip pat beatodairišką etatizmą ir gerovės valstybės propagavimą. Stokojame rimtų tyrimų apie moralines ir socialines rinkos ribas, t. y. vieną iš labai svarbių dimensijų, kurias tarptautinė katalikų įstatymdavių grupė su kardinolu Schönbornu ypatingai pabrėžė. Ir tai ypač svarbu Lietuvai, kuri blaškosi tarp politizuotų alternatyvų stokodama racionalaus, sveiko požiūrio į ekonomiką.

Panašiai yra ir kalbant apie religijos bei gamtamokslio dialogą, kur taip pat labai svarbu išlaikyti analogišką sveiko proto balansą. Turiu mintyje mokslo ir technologinio progreso ribas – labai svarbu suprasti, kur mokslo kompetencija baigiasi ir technologinis procesas liaujasi būti visuomenės tikslu ir tampa grėsme visuomenei bei asmens gerovei. Tyrimų grupės, kurios užsiima šiais klausimais, pavyzdžiui, bioetika, dažnai yra išsklaidytos po įvairias institucijas. Šioje situacijoje Lietuvai labiausiai trūksta to, kad LKMA būtų matoma kaip ekspertinė institucija, formuojanti visuomenės nuomonę šiais klausimais kaip kad Laisvosios rinkos institutas nuolat pasisako rinkos veikimo klausimais. Tam, be abejo, reikalingas būrelis nuolat dirbančių žmonių, tam tikra ekspertų grupė, greitai ir aktyviai reaguojanti į procesus, nelaukianti skandalo spaudoje, o nagrinėjanti dar tik rengiamų įstatymų projektus. Reikėtų orientuotis į analitinį centrą, pasaulėžiūros sklaidai svarbią instituciją, kuri mokslo rezultatus pateiktų visuomenei aktualių temų ir idėjų kontekste, padėtų mokslines išvalgas priimti kasdieniame gyvenime.

Dar viena kryptis yra studentų, jaunosios kartos intelektualinis ir pasaulėžiūrinis formavimas. Šiame darbe sielovados nepakanka, kaip kad nepakanka ir šiuo metu egzistuojančių kitų institucijų. Akademija turėtų kurti intelektualinę terpę, kurioje bręstantis katalikas galėtų rasti atsakymus į jam rūpimus klausimus, kurioje galėtų formuoti savo nuomonę. Sistemingas darbas su jaunąja karta yra išties nepaprastai svarbus. Čia kalba būtų

ne vien apie šiuo metu Akademijos organizuojamus seminarus, bet ir kitas krikščioniškos minties sklaidos formas – darbą grupėse, tikslines stipendijas gabiems katalikams ir pan. Be abejo, šioje plotmėje yra labai svarbu plėsti bendradarbiavimą su ateitininkija.

Galiausiai reikėtų grįžti prie pradžioje išsakytos minties – katalikų intelektualinio klubo. Nedera nuvertinti socialinio kapitalo ir intelektualinės katalikų bendruomenės kūrimo svarbos. Remdamasis savo asmenine patirtimi, siūlau apsvarstyti tokią veiklos formą, kaip Anglijoje veikiančios senųjų universitetų kolegijos. Cambridge'o universiteto kolegija, kurioje praleidau aštuonerius metus, yra senesnė institucija nei prancūziško tipo akademijos. Kolegijos Europoje egzistavo nuo XII–XIII a. Jos atsirado kaip maldos ir bendro gyvenimo bendruomenės, kuriose susitinka ir įvairių sričių dėstytojai, ir studentai. Kartu gyvendami jie iki šių dienų keičiasi mintimis už pietų stalo. Kolegija neturi savo regulos, bet yra tam tikros bendro gyvenimo taisyklės ir normos, kurių visi laikosi. Tai uždara bendruomenė, tačiau susidedanti iš įvairaus amžiaus ir įvairių profesijų žmonių. Tokioje terpėje formuojasi asmens intelektualinė tapatybė, kuriasi bendros vertybės ir solidarumas. Cambridge'o ir Oxfordo universitetai, būdami labai konservatyvūs, išlaikė kolegijas joms daug kur sunykus – iki pat XX a. pabaigos, kai mokslo pažangą tyrinėjantys JAV sociologai nustatė, kad būtent tokie horizontalieji ryšiai yra nepaprastai svarbūs siekiant naujų išvalgų, kūrybiškumo. Lietuvoje turėjome sekuliarų tokios bendruomenės pavyzdį – Atviros Lietuvos kolegiją, kuri visiems jos veikloje dalyvavusiems suteikė svarbų indėlį visam gyvenimui.

Kitas svarbus LKMA veiklos aspektas – telkti Lietuvoje ir užsienyje gyvenančius lietuvius mokslininkus. Atgavę valstybę, mes klaidingai įsivaizdavome, kad išseivijos šaka natūraliai suaugs su savo pagrindiniu kamieniu ir mes vėl gyvensime vieningoje tautoje. Per pastaruosius kelis dešimtmečius tauta sukūrė naują diasporą – apie pusę milijono mūsų gyvena kažkur Europoje ir pasaulyje. Nemaža to pusės milijono dalis yra akademinė bendruomenė, akademinis jaunimas, žmonės, dirbantys intelektualinį darbą. Man atrodo, būtina galvoti, kaip LKMA veiklą išseivijoje perkelti ant naujų bėgių, įtraukti ten gyvenančius lietuvius mokslininkus, tą didžiulį Lietuvos mokslo ir kultūros turtinimo bei europietinimo potencialą. Tačiau veiktų ir atbulinis ryšys – dalyvavimas LKMA veikloje nemažai daliai užsienyje esančių mokslininkų padėtų stiprinti savo pasaulėžiūrą, plėsti Lietuvos mokslininkų ryšius su katalikišką pasaulėžiūrinę poziciją atstovaujančiais mokslo centrais ir mokslininkais Europoje, JAV ir kitur.

Visame Vakarų pasaulyje, neišskiriant nė Lietuvos, orientyrus prarandančioje visuomenėje teisė gresia tapti stipresniojo teise. Čia kalbu ne tik apie savo patirtį Seimo etikos ir procedūrų komisijoje, bet ir Lietuvoje bei kitur Europoje regimus procesus, kurie skelbia pavojų nuslysti į tokį teisės ir visuomenės įstatyminių pagrindų suvokimą, koks vyravo pačiais blogiausiais Atėnų demokratijos laikais. Ne be reikalo Bažnyčia vis dažniau kalba apie tam tikras paslėptas totalitarines tendencijas Vakarų civilizacijoje. Kaip tokį totalitarizmu atsiduodantį „valios galiai“ pavyzdį galėčiau paminėti įstatymdavystę dėl vardų rašybos, kai, remiantis politine galia, lenkų tautinei mažumai uždraudžiama vadintis taip, kaip jie patys save suvokia. Dar blogiau, net ir geros iniciatyvos tokioje aplinkoje imamos grįsti ne racionaliu sutarimu, o politine daugumos prievarta. Pavyzdžiui, neseniai priimtas nepilnamečių apsaugos įstatymas – viena vertus, yra gero įstatymo pavyzdys, antra vertus – labai blogas įstatymo priėmimo pavyzdys. Labai gerai, kad įstatymdavys bando apsaugoti jaunimą. Tačiau tai buvo daroma pasitelkiant galios veiksmą, to nebuvo siekiama dialogo su sekuliarizuotos visuomenės dalimi būdu, kuriame būtų galima atrasti bendras vertybes. Sutarimo bazę reikia plėsti, tai yra būdas grąžinti teisei jos vertybinį pamatą.

Siekiant dialogo su sekuliarąja visuomenės dalimi, svarbi yra proto racionalumo apsauga. Grėsmės racionalumui vis didėja, vis smarkiau įsigali reliatyvizmas kaip visuomenės norma ir antroji racionalumo prarasties pusė – fundamentalizmas. Šioje situacijoje Bažnyčia vėl turi tapti veiksmingu proto prieglobsčiu. Tik taip ji gali savo vertybes padaryti suprantamas sekuliarajai visuomenės daliai. Būtent tai vykdo Akademija. Ji neturėtų bijoti kontraversišku temų, nes mūsų tikėjimas yra ne sekmininkų tikėjimas. Tai yra šv. Augustino tikėjimas – *credo ut intelligam* (tikiu, kad suprasčiau) ir šv. Anzelmo – *fides quaerens intellectum* (tikėjimas, ieškantis supratimo). Šis supratimo ieškojimas reikalauja išsiaiškinti, kodėl kitaip manantys žmonės mano būtent taip. Tik suprantant, kaip atsiranda kitos nuomonės, kuo jos pagrįstos, iš ko jos kyla, galima su jomis kalbėtis ir mėginti įtikinti. Katalikų akademija kaip dialogo terpė grįžtų prie pirminės, platoniškosios Akademijos dvasios ir prasmės.

Parengta pagal pasisakymo diskusijoje garso įrašą

